

KÖRTVÉLYES ZSUZSANNA

Fűben-fában történelem rejlik Gondolatok az életmódtörténet tanításának lehetőségeiről
a középiskolában

Történelmet sokan és sokféle iskolában tanulnak az emberek, különböző szinten és különböző címszavak alatt. Emberismeret és történelem néven egyaránt emlegetik ezt a tárgyat és sokféle tankönyv áll a pedagógusok és a diákok rendelkezése a tanításához és tanulásához.

E sokféleség azonban csalóka, mert a különféle tankönyvek és tantervek megegyeznek abban, hogy *esemény- és évszámcentrikus történelemfelfogást* tükröznek. Ez a történelemszemlélet hosszú idő óta jellemzi a hazai történelemtanítást az általános iskolától egészen az egyetemig. Az órák és az előadások középpontjában a kronologikus sorrendbe rendezett események; csaták, háborúk, koronázások és szerződések állnak. Az eltérés csupán annyi, hogy e tagadhatatlanul fontos momentumokról hol érdekesebb, hol pedig szárazabb stílusban számolnak be a tankönyvek és az egyetemi jegyzetek.

Az adatközpontú történelemoktatási rendszer miatt azonban a sok kis- és nagydiák nem sorolja kedvenc tárgyai közé a történelmet, mondván, hogy fárasztó és olykor unalmas művelet a száraz tények és évszámok memorizálása. Sokan úgy vélik: a történelem olyan tárgy, amelynek elsajátításához nem kell egyéb, csak nagy szorgalom és „puha popsi”, vagyis a híres-neves „*musculus bibliothecus*”.

Pedig a történelem nem csupán bemagolandó nevek, fogalmak és évszámok halmaza. Elsajátításához – és ezen a történelmi események indítékainak megértését, az egyes történések közötti kapcsolatok felismerését értem – nem elegendő pusztán az adatok memorizálása. Egyrészt fel kell fedezni az egyes események közötti logikai valamint ok-okozati összefüggéseket. Másrészt a történelem – ahogyan szerencsére ezt már sok pedagógus és talán egyre több diák is látja – nem csak arról szól, hogy melyik király vagy hadvezér, államelnök vagy miniszter kit, mikor, hol és milyen csatában, konfliktusban kényszerített térdre. Természetesen ezek is fontos részei a történelemnek, annál is inkább, mert ezek az adatok érhetőek tetten a legkönnyebben, ezeket őrzik az írott források; krónikák, feljegyzések, visszaemlékezések és az egyéb forrástípusok.

Arról azonban sohasem szabad elfeledkezni, hogy az évszámmal jelölt és az évszámok által megőrzött események mögött mindig ott áll az ember; minden történés, esemény előidézője, okozója, mozgatója és irányítója: AZ EMBER, amely nélkül nincs történelem. S nem csupán a kiemelkedő, a politika színpadán jeleskedő és a krónikák valamint a történelem lapjain szereplő „kiválasztottak és kevesek”; a

királyok, hadvezérek, miniszterek és államférfiak a fontosak. Noha ők azok, akik az államokat irányították, felvirágoztatták vagy éppen romlásba döntötték, tevékenységük és működésük bázisát azonban országuk népe, lakossága alkotta. A „nép”, amely név és arc nélkül olykor-olykor helyet kap a történelemkönyvek lapjain. De hogyan éltek, mint ettek-ittak, milyen ruhát viseltek, mivel töltötték a napjaikat, miként vélekedtek a körülöttük lévő világról és egymásról? Ezek, vagyis az életmód- és mentalitástörténet kérdései is meghatározó részét képezik annak az óriási és szerteágazó tudománynak, amit összefoglalóan történelemnek nevezünk.

Éppen ezért az iskolai történelemórán is nagyobb hangsúlyt kellene fektetni elődeink mindennapjainak.

Az életmódtörténeti kutatások és a mikrotörténelem gyakorlata, egy-egy szűkebb tájegység, régió történetének, históriájának feltárása a 20. század elejének Franciaországába nyúlik vissza. 1929-ben Marc Bloch és Lucien Febvre *Annales d'histoire économique et sociale* (Gazdaság- és társadalomtörténeti évkönyvek) címmel indított folyóiratot, amely köré hamarosan történetírói iskola szerveződött. Az *Annales*-kör szemben a pozitivista történetírással – amelyben az adatok és évszámok dominálnak – és a tisztán politikatörténeti kutatással is, a gazdaság- és társadalomtörténeti vizsgálatokat, vagyis a társadalom egészének bemutatását és a mélyebb gazdasági és társadalmi folyamatok elemzését helyezte középpontba. Az *Annales*-iskola felfogása szerint a múlt kutatásának célja a jelen megismerése, ezért a múlt vizsgálatába a jelenre összpontosító társtudományokat – a szociológiát, pszichológiát – is be kell vonni. Fő céljuk a kezdetekkor és ma is az inerdiszciplináris megközelítés. Fontosnak tartották azt is, hogy a kutatásba a hagyományostól eltérő forrásokat is bevonjanak, így a térképek, használati tárgyak, eszközök, festmények is a történeti vizsgálódás tárgyaivá léptek elő.

A kelet-közép-európai történelemírás és -tanítás azonban nem a felvilágosodásból táplálkozó francia módszereket követte, ezért itt egyelőre mindaz, ami az emberi háttérre utal, csupán kiegészítő jellegű lehet. Így ezeken a lehetőségeken belül kell nagyobb figyelmet fordítani az életmód tanítására. Egyrészt azért, mert csak ennek ismeretében alkothatunk teljes képet egy történelmi korszakról. Másrészt, mert az emberi cselekedeteket és döntéseket az adott korszakra jellemző mentalitás, gondolkodásmód és értékrend, valamint az ember és környezetének viszonya határozza meg. A régmúlt idők emberének tetteit könnyebben megérthetjük, ha tudjuk, mi motiválta, mi mozgatta, mi befolyásolta lépéseit, milyen célok sarkallták. Az emberi gondolkodásmód és világgép, az embernek az önmagáról, szerepéről és helyzetéről alkotott elképzelése korszakról korszakra változik. Ennek a folyamatnak a felrajzolása önmagában is érdekes feladat. Az sem elhanyagolható szempont, hogy a tanórát is színesíti a divattörténeti, étkezéstörténeti vagy a lakáskultúrával kapcsolatos kérdések vizsgálata. Annál is inkább, mivel az életmód kapcsán lehetőség nyílik a szemléltetésre, amely elősegíti, hogy a diákok képet alkothassanak

a korabeli életviszonyokról, ezáltal jobban belehelyezkedhessenek az adott korba, és könnyebben el tudják képzelni az akkori körülményeket.

Hogyan valósítható meg mindez? Első hallásra bizonyára sokan válaszolnának így: nehezen. A feladat valóban nem könnyű. Főként azért, mert a kötelezően előírt tananyag – az érettségien és a felvételin számonkért eseménytörténet – nem kevés, és ezt a heti 3 történelemóra keretén belül sem egyszerű megtanítani és befejezni. A tantervben szereplő anyagmennyiség elvégzése sok esetben nehézségeket okoz, sietni kell, hogy az osztály eljusson a 20. század végének eseményeihez. Ebben a „hajrában”, amelynek tétje az érettségi és a felvételi, alig-alig jut idő a törzsanyagban szereplő részek feldolgozására. Pedig a tankönyvek majd mindegyikében szerepel hosszabb-rövidebb életmódtörténeti fejezet, amely vagy a társadalomtörténeti leckéhez kapcsolva, vagy pedig önálló olvasmányként kap helyet. Ezek az összefoglalók azonban meglehetősen szűkszavúak, és inkább csak tájékoztató jellegűek.

Tehát meg kell küzdeni az időhiánnyal és a vonatkozó tankönyvi leckék jobb-rosszabb színvonalával.

Szerencsére ma már rendelkezésre állnak a különféle kiegészítő kiadványok, főként középiskolai forrásszemelvények és olvasókönyvek, amelyek az életmódtörténeti órák alapjául szolgálnak.

Ezek mellett a szakirodalomban is találunk szép számmal olyan művelődés- és társadalomtörténeti munkákat, amelyek mind az életmóddal, mind pedig a mentalitással kapcsolatban jól használhatóak. Van néhány összefoglaló jellegű kötet is, amely kronologikus sorrendben tárgyalja a fenti kérdéseket. Ilyen egyebek közt a Kósa László szerkesztésében 2000-ben napvilágot látott, Magyar művelődéstörténet című kiadvány is. Ennél korábbi a tízkötetes Magyarország története, amelynek minden kötete tartalmaz a művelődésre és életmódra vonatkozó fejezeteket. Ennél is régebbi a Domanovszky Sándor által szerkesztett Magyar művelődéstörténet, amely 5 kötetben tárgyalja a hazai művelődés alakulását. Mindhárom összefoglaló műben szerepel bibliográfia, amely a további tájékozódáshoz nyújt támpontot.

Az életmód és mentalitás történetének legértékesebb forrásai azonban a korabeli naplók, visszaemlékezések, önéletírások, útleírások és illemtankönyvek. Ezek a források – az útleírások kivételével – főként a vagyonos, társadalmilag és politikailag kulcspozíciót betöltő rétegek életében és mindennapjaiba engednek betekintést. Arisztokrata férfiak és nők egyaránt hagytak naplókat, önéletírásokat az utókorra, amelyekben színes, eleven képet festenek korukról, életükről és szokásaikról. A korabeli utazók azonban szerencsére átfogóbb képet rajzoltak, így írásaikból valamelyest a szegényebb néprétegek, a városok és falvak hétköznapi lakóinak mindennapjait is megismerhetjük.

A fent említett írásos források – a szakirodalom és források – felhasználásával színes kiegészítés állítható össze, ami a tankönyvi leckével párhuzamosan alkalmazva eleven képet adhat elődeink mindennapjairól. Bár közismert tény, hogy a diákok napjainkban leterheltek, különórák és egyéb elfoglaltságok töltik ki szabadidejüket, bizonyára minden osztályban akad egy-két olyan diák, aki vállalkozik

Árva Bethlen Kata vagy Károlyi Mihályné Andrássy Katinka önéletírásának fellapozására, netán elolvasására. Mivel az életmóddal foglalkozó tanóra anyaga életközeli, a gyerekek által is jól ismert dolgokkal (öltözködéssel, táplálkozással, szórakozással) foglalkozik, a máskor megszokott, szigorú tanórai keretek is átléphetők, természetesen a káosz elkerülésével. A történelemórán oly gyakori frontális oktatási módszerrel szemben előtérbe kerülhet a csoportmunka, sőt, a diákok a főszerepet megkaphatják. A tanár feladata ebben az esetben pusztán a koordinációra szorítkozhat. Gyűjtőmunkára is lehetőség nyílik, hiszen az utóbbi években több igényes, albumszerű képes kiadvány is napvilágot látott, amelyek többek között a bütortörténettel, a hazai kastélyépítéssel és az arisztokrácia mindennapjaival foglalkoznak.

Az életmódtörténet szemléltetésére kitűnő lehetőség kínálkozik egy-egy múzeumi óra keretén belül. A fővárosban különösen sok az olyan tárlat, amely eleink mindennapjait, használati tárgyait mutatja be; a skála a Néprajzi Múzeumtól a Nemzeti Múzeumon és az Iparművészeti Múzeumon át a Szépművészeti Múzeumig terjed. Egy-egy életkép, csendélet, régi bútor, ruhadarab vagy ékszer egészen közel viszi a múzeumlátogatóhoz a régmúlt időket. Magyarországon különösen sok a régi kastély és vár, amelyek egy-egy osztálykirándulás vagy iskolai különprogram keretében megtekintve építészeti és lakástörténeti ízelítővel szolgálnak. Nemcsak a múzeumok, de a történelmi filmek – természetesen csak azok, amelyek kellő tudományos háttérrel és megalapozottsággal készültek – is felhasználhatók, hiszen a jelmezek és a díszletek sokat elárulnak az adott korszakról. Az ismeretterjesztő filmek szintén fontos és értékes szemléltetőeszközként használhatóak. A mikrotörténet – saját szűkebb közegünk, lakóhelyünk történetének bemutatása – azért volna nagyon fontos, mert közeli viszi a diákokhoz a történelmet. A gyerek az általa jól ismert utcák, házak, épületek történetével, sorsával ismerkedhet meg, csupa olyan válik történeti forrássá, ami mindennapjainak részét képezi. Olykor-olykor történelmi sétát tehetünk a városban az osztállyal. A gyerekeket talán érdekelní fogja, hogy a főtéren vagy a templom előtt álló szentháromság szobor valójában pestisemlékmű-e. Megmutathatjuk nekik, hol álltak az egykori városfalak, miként nőtte ki a település hajdani szűk kereteit. Ilyen és ehhez hasonló kérdések szép számmal akadnak, és közben a diák észrevétlenül felfedezi az emberközeli történelem szépségeit. Feladatul adhatjuk a gyerekeknek saját városrészük, kerületük történetének feltérképezését. Természetesen nem komoly kutatásról van itt szó, csupán arról, nézzen utána, milyen épületek álltak ott a tárgyalt történelmi korszakban, milyen szerepet töltött be az adott városrész. A városi, megyei levéltárat is meg lehet látogatni, régi térképek, címerek segítségével megrajzolni a város egykori arculatát.

Ötödéves történelem szakos egyetemistaként, a tanítási gyakorlaton mint tűzkeresztségen átesve, szeretném még a látszatát is elkerülni annak, hogy rózsaszín álmokat szövögetek. Jól tudom, hogy az az idő, amit a heti három „töri óra” biztosít, milyen kevés, és azt is tapasztaltam, hogy a nebulók érdeklődését milyen nehéz felkelteni és

még nehezebb megtartani. Tudom, hogy keményen kell dolgozni egy-egy érdekes, gördülékeny és színes óráért, és azt is, hogy ez mennyi felkészülést igényel. Ennek tudatában azonban mégis úgy érzem, mindent el kell követni, hogy a diákok a „fűben-fában orvosság van” mondás mintájára felismerjék a „fűben-fában történelem rejlik” tétel igazságát és létezését.

Felhasznált irodalom

- Czoch Gábor – Sonkoly Gábor (2000): A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években. Debrecen, Csokonai Kiadó.
Kósa László (2000): Magyar művelődéstörténet. Bp., Osiris.